Historische Kring
Duiven - Groessen - Loo

Driepas

Jaargang 24 - nr. 1 2007

COLOFON

DRIEPAS
vereningingsblad van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo
verschijnt drie à vier maal per jaar. Losse nummers € 2,50.

W.F.W.M. van Heugten
Th.M.J. Jonker
M.M. Rebholz

e-mailadressen:
Th.M.J.Jonker@hccnet.nl
wfwmvanheugten@hetnet.nl

interim-Bestuur Historische Kring
H.F. Degen, secretaris (Duiven)
C.G.R. Heebing, penningmeester (Duiven)
W.F.W.M. van Heugten (Duiven)
G.H. van Hunen (Zevenaar)

Secretariaat: Eilandplein 302, 6922 ER DUIVEN
Rabobank Duiven, rek.nr. 31.54.07.484
Postbank, rek.nr. 49.23.697
t.n.v. penningmeester Historische Kring, Duiven.

Het lidmaatschap van de Historische Kring kost € 13,-- per jaar;
het partner- of gezinslidmaatschap € 5,20 extra per jaar.
Een abonnement op alleen DRIEPAS kost € 6,50 per jaar.
Leden en abonnees buiten de gemeenten Duiven en Zevenaar betalen
€ 3,50 extra als bijdrage in de verzend- en portokosten.
Opzeggen van lidmaatschap of abonnement uitsluitend schriftelijk vóór
1 december van het lopende jaar.
Uit de uitgave mag niets worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming
vooraf en zonder bronvermelding.

ISSN: 0921-5549

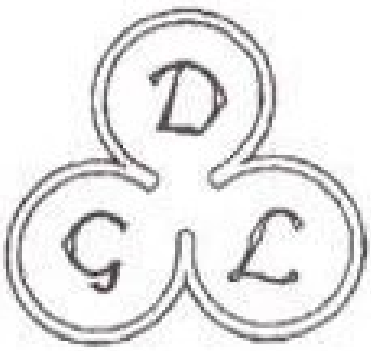

DRIEPAS is een begrip uit de bouwkunst: drie elkaar snijdende cirkels die samen een driehoek vormen, veelvuldig toegepast in gotische kerkvensters.
In godsdienstige zin symboliseert het de Drie-eenheid, hier in profane zin gebruikt als symbool voor de samenwerking van de kerkdorpen Duiven, Groessen en 't Loo.

INHOUD

DE GRAFSTENEN IN DE GROESSENSE KERKTOREN 2
W.F.W.M. van Heugten

HONDERDVIJFTIG EN HONDERD JAAR GELEDEN 10
Th.M.J. Jonker

UIT ONS FOTOARCHIEF 17
Redactie

VERENIGINGSNIEUWS 21

Na een moeilijke (en nogal stille) periode is er weer volop leven in de Historische Kring. Er staan tal van activiteiten op het programma, van lezingen en excursies tot een symposium en een winterse snertmaaltijd aan het einde van het jaar. Noteer de data alvast in uw agenda!

Snuffelen in archieven en oude boeken is een interessante en leerzame bezigheid. Vaak levert het verrassende vondsten op. Zoals verslagen over 'de toestand der gemeente' in ver vervlogen dagen. Twee daarvan, van resp. honderdvijftig en honderd jaar geleden, geven een aardige kijk op de situatie in de toen zo rustige gemeente Duiven.

Niet zó oud maar wel de moeite van het bestuderen waard is een aantal foto's uit ons fotoarchief. Veel lees- en kijkplezier.

Redactie

DE GRAFSTENEN IN DE GROESSENSE KERKTOREN

Als men de Groessense kerk betreedt via de toren zie men links en rechts enkele oude grafstenen ingemetseld. Onder de trap, en daar gedeeltelijk achter verborgen, twee kleine grafstenen. Ze zijn zo sterk afgesleten dat de tekst nauwelijks nog leesbaar is. Op de torenmuur daar tegenover is een grote grafsteen aangebracht die gehouwen is uit zogenaamde Naamse blauwe steen. Deze heeft nauwelijks geleden in de loop der tijd en de tekst is dan ook nog goed leesbaar.
De grafstenen bevonden zich oorspronkelijk niet op deze plek, maar moeten elders in de kerk hebben gelegen. Ze zijn waarschijnlijk bij de ingrijpende uitbreidingen van de kerk in de vorige eeuw in de torenmuur geplaatst.
Alle drie de grafstenen hebben graven van personen gesierd die voor dorp of streek een bijzondere rol gespeeld hebben. Wie waren zij en wat was hun betekenis.[1]

De steen van Egidius Vallick uit 1546

De steen in de torenmuur rechts onder de trap dateert uit het jaar 1546 en heeft het graf van pastoor Egidius Vallick gedekt. Als versiering is een kelk in een driepas aangebracht, geflankeerd met de letters E en V (zie foto 1).

Foto 1

De oorspronkelijk tekst luidt (waar nodig aangevuld)[2]:

Anno D(omi)ni MD en
XLVI de XXIII en
daegh in die merte
sterref heer Egidius
Vallick ver(..) pastoer
va(n) dies Kerke(n) requies
cat i(n) pace

Omgezet in hedendaags Nederlands:
In het jaar onzes Heren 1546 de 23ste dag in Maart stierf Egidius Vallick, pastoor van deze kerk. Requiescat in pace (Dat hij ruste in vrede).

Van pastoor Egidius of Jelis Vallick is eigenlijk weinig meer bekend dan dat hij de vader was van Jacob Vallick die, zoals bekend, ten minste twee boeken in de volkstaal heeft geschreven. Het bekendste is ongetwijfeld zijn toverboek waarvan de eerste druk in Groessen zelf moet zijn gedrukt door Nicolaas Biestkens van Diest in het jaar 1559[3]. Het enige bewaard gebleven exemplaar stamt uit 1598; het werd toen in Hoorn opnieuw gedrukt. *Van het Kerckenboeck tho Groessen* is alleen een kopie uit 1692 bewaard gebleven[4].

De zerk van pastoor Pael, uit 1620

Links naast de steen van pastoor Vallick, maar gedeeltelijk achter de trap en daardoor niet goed zichtbaar, is de zerk van pastoor Joannes Pael uit 1620 ingemetseld. Ook in deze zerk is als pastoorssymbool een kelk aangebracht. De Latijnse tekst laat zich als volgt reconstrueren:

A(nn)o D(omi)ni MDCXX
XII X-bris obiit R.
in Gro(esse)n D(omi)n(us) Jo(ann)es
Pael ver. hu
j. ecclae pastor
cui .... dia requie
escat in pace.

Vertaald:
In het jaar onzes Heren 1620 op 12 december stierf in Groessen Joannes Pael, pastoor in deze kerk. Dat hij ruste in vrede.
Ook van Joannes Pael is maar weinig bekend. Hij moet vanaf 1604 pastoor van Groessen zijn geweest. Waarschijnlijk bekleedde hij tegelijkertijd die functie ook in Duiven. Hij stamde uit een aanzienlijke Groessense familie waarvan bekend is dat ze in de tweede helft van de 17de eeuw, dus meer dan 50 jaar na de dood van deze Joannes Pael, de Mazepoel bewoonde[5].

Pastoor Pael heeft zich vooral bezig gehouden met de wederopbouw van de kerk nadat met het Twaalfjarig Bestand in 1609 de rust in de streek weerkeerde. Men dient zich te realiseren dat vanaf de jaren zeventig van de 16de eeuw grote delen van de Lage Landen, en ook het Kleefsland met de Liemers, zwaar getroffen werden door de Tachtigjarige Oorlog, dat er in die periode nauwelijks mensen woonden en dat de akkers jarenlang onbewerkt lagen[6].

De grafsteen van Herman van de Loo uit 1569

In de zuidmuur van de toren is een forse grafsteen ingemetseld. Geheel in de sfeer van de tweede helft van de 16de eeuw werd deze voorzien van kwartierwapens in cartouche-ornamenten. De zerk werd in of spoedig na 1569 aangebracht op het graf van Herman van de Loo in het priesterkoor van de kerk. Het is niet onwaarschijnlijk dat deze fraaie steen een grafkelder toedekte. Zoals uit de tekst blijkt werd er rekening mee gehouden dat zijn vrouw Digna er later ook begraven zou worden.

Bovenaan staat de volgende tekst op de steen (zie foto 2):

DIE EDELL VND ERNVEST
HERMA(N) VON DEM LOE WESSELS
VON DEM LOE HOFFMEISTERS
VND DROSTEN IN LYMERSS
SOHN STARFF IN DEM IHAR
VNSERS HERN 1569 DEN Z4
IVLI

Op een aantal plaatsen moet de -V- als -U- gelezen worden.
In hedendaags Nederlands:
De edele en eerzame (= grootachtbare) Herman van de Loe, zoon van Wesssel van de Loe, hofmeester en drost in de Liemers, stierf in het jaar onzes heren 1569, op 24 juli.

Foto 2

De tekst is een typische mengeling van Duits en Nederlands zoals die toentertijd in de hogere, adellijke kringen in het Kleefs- en Gelderland gebruikelijk was. Bovendien staan er enkele merkwaardige fouten in zoals het vrouwelijk lidwoord 'Die' voor een man, en spelfouten als 'Ihar' i.p.v. 'Iahr', 'Hern' i.p.v 'Herrn'. Was de steenhouwer onvoldoende op de hoogte van het Hoogduits?

Opmerkelijk is dat volgens het opschrift *Herman van de Loo* blijkbaar niet de functie van drost of ambtsman in de Liemers bekleedde. Zoals nogal uitdrukkelijk vermeld bekleedde zijn vader Wessel deze functie wél en was deze bovendien nog hofmeester aan het Kleefse hof.

Foto 3

In tegenstelling tot zijn grootvader Johan, die in 1467 weliswaar bezitter van de Loowaard was, maar op Enghuizen in Zevenaar woonde, moeten Herman en Digna de Loowaard wel bewoond hebben. Nadat deze havezate in 1558 bij een erfdeling aan Herman kwam, heeft hij het bestaande gebouw laten aanpassen aan de eisen van de tijd. Met name de oostgevel met Renaissance elementen als zandstenen banden en pilasters, voorzien van Corinthische kapiteeltjes doet vermoeden dat Herman zich bij de verbouwing in 1565 liet beïnvloeden door zijn schoonfamilie. Zoals bijvoorbeeld bij de Cannenburgh te Vaassen of het Duivelshuis te Arnhem duidelijk wordt, hebben de Van Rossums er mede voor gezorgd dat de Renaissance in Oost-Nederland ingang vond.

In de traptoren van de Loowaard herinneren twee sterk verweerde stenen aan deze verbouwing. De ene is een alliantiewapen in een rijke renaissanceomlijsting, de andere is daaronder aangebracht en bevat het nauwelijks nog te lezen opschrift *Herma va d Lo / m.d.ccccl x....*

Lager op de steen is een tekst voorbereid voor zijn vrouw Digna. De tekst luidt (zie foto 3):

DIE EDLE VND DVGENSAME
IVFFER DIGNA VON ISENDORN
SINE HAUSFROW STARFF IN
DEM I(AHR) VNSERS HERN

DER SEHELEN GOTT GENADE
AME(N)

Omgezet in het Nederlands:
De edele en deugdzame juffer Digna van Isendorn, zijn huisvrouw, stierf in het jaar onzes Heren (regel opengelaten voor sterfdatum), *God zij de zielen genadig. Amen*

Ook in deze quasi Duitse tekst 'rammelen' enkele woorden en wordt bijvoorbeeld het Nederlandse woord 'Juffer' gebruikt, en 'sine' voor 'seine'.

Digna van Isendoorn stamde uit een aanzienlijk Gelders geslacht[7]. Zij was oomzegger van de bekende Gelderse maarschalk Maarten van Rossum (1478-1555), die in de jaren dertig en veertig van de 16de eeuw een prominente militaire rol speelde in de strijd tussen Gelre en keizer Karel V. Op 22 september 1574 tekende ze als *Dygna van Ysendoren* een overeenkomst tussen de erfgenamen betreffende de boedelscheiding (magescheid) van haar oom. Haar moeder Margaretha van Rossum, ook wel Margriet, was vrouwe van de Cannenburch bij Vaassen en van Lathum; ze moet voor het jaar 1511 op jeugdige leeftijd gehuwd zijn met Johan van Isendoorn à Blois. Beide ouders van Digna zijn vóór ca 1560 overleden.

Of Digna na de dood van haar man nog lang op de Loowaard heeft gewoond is onbekend. Ze overleefde haar man zo'n 18 jaar en stierf eind maart of begin april 1587 te Huissen. Ze is naar alle waarschijnlijkheid niet te Groessen begraven anders was dat wel op de steen vermeld. Waar Digna wél werd begraven is eveneens onbekend. Bijzonder is dat direct na haar overlijden een inventaris van al haar bezittingen, roerend en onroerend, werd gemaakt[8].

Foto 4: alliantiewapen van het echtpaar Van de Loo-Van Isendoorn.

Blazoenen en wapenschilden

In het midden van de grafsteen zijn de blazoenen van (links) Herman van de Loo en (rechts) Digna van Isendoorn uitgehouwen (zie foto 4). Een blazoen is het "volle" wapen met schild en sieraden. De sieraden zijn boven het schild de helm, het breed bladvormig uitwaaiend dekkleed en daar weer

boven de zogenaamde wrong en het helmteken. Voor de Van de Loo's is dat helmteken een bundel pauwenveren, geplaatst in een eenvoudige 'wrong', met daarboven drie kleine 'hengsels'[9]. Het helmteken voor Van Isendoorn is een leeuwenfiguur uit met links en rechts een fakkel afgebeeld. Een kroon is daar de 'wrong'; was de familie Van Isendoorn à Blois hoger in rang?

Foto 5

In de vier hoeken van de steen staan vier keer twee wapenschilden afgebeeld. Deze representeren de vier kwartieren van de echtelieden. De volgende gedeeltelijke stamboom[10] maakt het mogelijk de wapens te identificeren.
Herman van de Loo was de zoon van Wessel van de Loo (†1544) en Margriet van Hönnepel (†1558). Zijn grootouders van vaderskant waren Wessel van de Loo (†1509) en Elisabeth van Bernbroek (†1512) en van moederskant Elbert van Hönnepel en Catharina van Wittenhorst, waarvan bekend is dat zij in 1475 zijn gehuwd. Digna van Isendoorn was de dochter van Johan van Isendoorn en Margriet van Rossum. Haar grootouders van vaderskant waren Wolter van Isendoorn en Catharina van Sterkenburg, van moederskant waren dat Johan van Rossum en Johanna van Hemert.

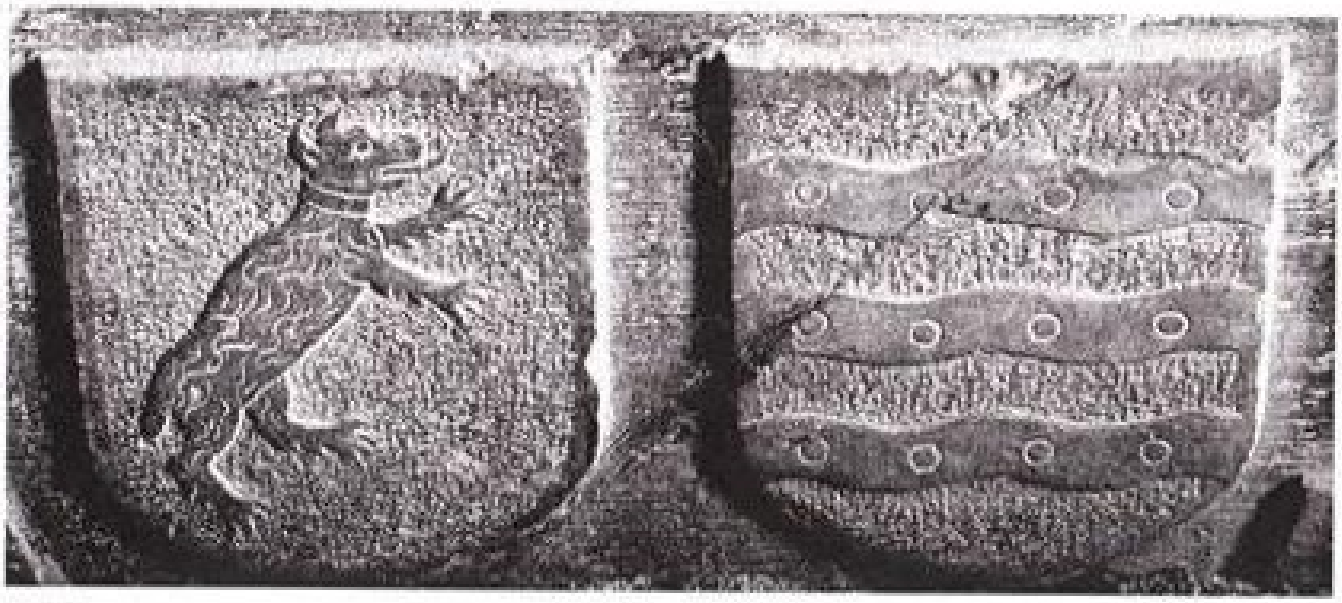

Foto 6

Heraldisch staan linksboven de wapens van beide grootvaders van vaderskant, linksonder die van beide grootmoeders van vaderskant, rechtsboven die van de beide grootvaders van moederszijde, en rechtsonder die van beide grootmoeders van moederszijde (zie foto's 5-8).
Middenrechts (foto 5) staan bijgevolg de wapens van (links) Wessel van de Loo en (rechts) Wolter van Isendoorn.
Onder (foto 6): (li) Elisabeth van Berenbroek en (re) Catharina van Sterkenburg.
Linksmidden (foto 7): (li) Elbert van Hönnepel en (re) Johan van Rossum.
Rechtsmidden (foto 8) staat (li) anders dan verwacht niet het wapen van Wittenhorst maar het wapen van het geslacht van Dorth, en (re) wel weer correct dat van Johanna van Hemert. Waarom rechtsonder het wapen van Dorth voorkomt en niet dat van Wittenhorst is niet geheel duidelijk.

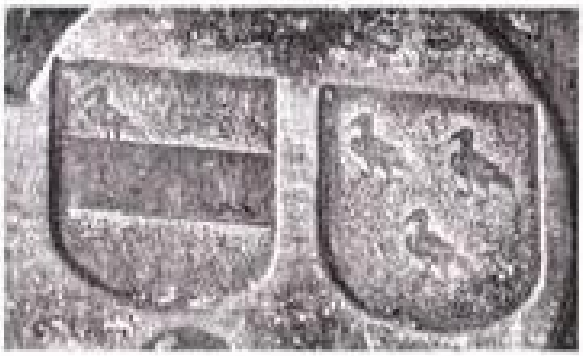

Foto 7

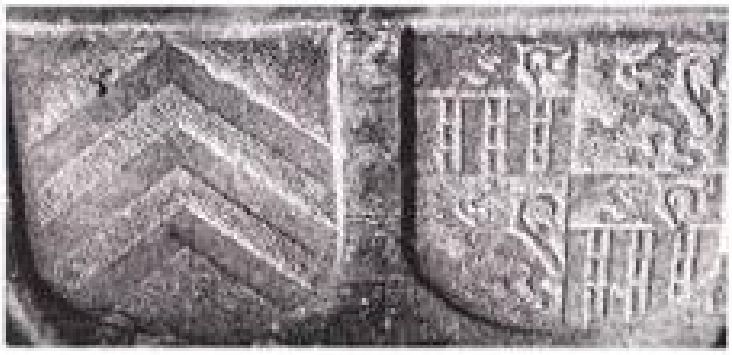

Foto 8

Besluit

De drie grafstenen in de Groessense toren houden de herinnering levend aan een onrustige periode in de geschiedenis met godsdienstige conflicten en oorlog, een periode ook waarvan in de Liemers maar relatief weinig bekend is. Langzaam tekent zich echter een kentering af. Enkele jaren geleden verscheen een artikel van R. van Gruting[11] waarin terloops de rol rond 1550 van de familie Lengell, met wortels in Groessen, werd belicht. En tijdens het jubileumsymposium van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo op 25 november 2005 schetste prof. dr. W. Frijhoff in grove lijnen leven en werken van pastoor Vallick. Duidelijk werd dat deze mensen niet geïsoleerd leefden in de Liemers, maar over een netwerk aan contacten beschikten in een gebied tussen Keulen en Utrecht. De personen waarvan de grafstenen nu nog in de Groessense toren te zien zijn, behoren zeker ook tot deze in vergetelheid geraakte groep van Liemerse notabelen.

W.F.W.M. van Heugten, Duiven

NOTEN:

(1) De schrijfwijze van de verschillende familienamen is in de loop van tijd gewijzigd. In dit artikel wordt zoveel mogelijk de thans gangbare gebruikt.

(2) De tekst is ook opgenomen in het Kerkarchief van de St. Andreasparochie te Groessen, inv. nr 62.

(3) W.F.W.M. van Heugten: 'Een zestiende eeuwse vluchtelingendrukkerij te Groessen', in: *Jaarboek Achterhoek en Liemers* 25 (2002), p. 35 ev.

(4) Dr. J. Wolters: 'Pastoor Jacob Vallick en zijn Kerckenboeck tho Groessen', in DRIEPAS jrg. 2 (1985), p. 25-27, 45-47....

(5) A.G. van Dalen: Uit de kerkgeschiedenis van Groessen (Zevenaar, zj), p. 11.

(6) Zie o.a A.G. van Dalen: Het kerspel Groessen door de eeuwen heen (Groessen, 1953), p. 35-36.

(7) A.P. van Schilfgaarde: 'Het adellijke geslacht Van Rossem', in: *Nederlandsche Leeuw* 70 (1953), k 134-149.

(8) M.G. Wildeman: 'Oorconden betreffende de familie Van Isendoorn à Blois'. in *Nederlandsche Leeuw* 26 (1908), k 13-24.

(9) Hengsels is eigenlijk niet het goede woord, het is een "muurkram". Ingemetseld in een muur kon men er met gemak paarden of vee aan vast binden. Een verre, veertiende eeuwse voorouder heette Crampe, het Duitse woord voor kram. Zie Th.M.J. Jonker: 'Wapens in de gemeente Duiven', in DRIEPAS jrg. 15(1998), p. 58-62.

(10) Zie o.a. gegevens in het Kerkarchief van de St. Andreasparochie te Groessen, inv. nr 62. Deze lijst is vermoedelijk in de jaren vijftig of zestig van de 20ste eeuw opgemaakt. Blijkens de aantekeningen is over de stamboomgegevens contact geweest met Jonkheer Beelaarts van Blockland, indertijd secretaris van de Hoge Raad van Adel.

(11) R. van Gruting: 'Largevallen van relicken van H. Oswald', in Bijdragen en Mededelingen Gelre LXXXIII (1992).

HONDERDVIJFTIG EN HONDERD JAAR GELEDEN

Overzicht *van den toestand der gemeente* Duiven, in 1857 en in 1907

Eenmaal per jaar dienen B&W op grond art. 182 van de Gemeentewet van 1851 verslag uit te brengen aan de Gemeenteraad. Aan de hand van verschillende voorgeschreven rubrieken geeft zo'n verslag een aantal zakelijke gegevens van de gemeente; wie spelen een rol in het gemeentebestuur, is er sprake van bevolkingsgroei, wat zijn de bestaansmiddelen en is er economische voor- of achteruitgang, of hoe is het met de volksgezondheid gesteld. In het onderstaande worden twee verslagen op een aantal onderwerpen naast elkaar gelegd. Op zich is het geen opwindende lectuur; de onderlinge vergelijking maar meer nog - in het achterhoofd - de vergelijking met de hedendaagse gemeente Duiven moet het 'm doen.

Bevolking

Gedurende het jaar 1857 is de bevolking van de gemeente Duiven met 45 personen toegenomen tot een totaal van 2666 personen, 1389 mannen en 1277 vrouwen. Onder hen behoren 41 tot de *landmagt*, één tot de *zeemagt* en één verblijft in een kolonie van de Maatschappij van Weldadigheid. Dat laatste behoeft geen strafkolonie te zijn. Het vergt een uitgebreid verhaal om uit de doeken te doen wat de in 1818 opgerichte maar nog steeds bestaande (!) Maatschappij van Weldadigheid beoogd heeft. In het kort komt het er op neer dat *beboeftigen* in een zgn. vrije kolonie, aanvankelijk in Drenthe, in staat worden gesteld een eigen bestaan op de bouwen als boer. In een strafkolonie komt alleen wie wegens landloperij of bedelarij is veroordeeld.
Tenslotte vermeldt het verslag dat *in den loop van het jaar 1857 uit deze Gemeente slechts eene verhuizing van 1 persoon naar Noord-Amerika of andere overzeesche gewesten* heeft plaats gevonden.

In het jaar 1907 neemt de bevolking toe met 76 personen tot totaal 3352 personen, 1747 mannen en 1604 vrouwen. Dat zijn 686 mensen meer dan vijftig jaar eerder, voorwaar geen spectaculaire groei. Er is geen opgave van aantallen mensen die bij land- of zeemacht dienen, evenmin verblijven er ingezetenen in gevangenissen, krankzinnigengestichten, bedelaarsgestichten of in koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid.

Verkiezingen

In een eerder nummer (Driepas, nov. 2006) is uiteen gezet dat vanaf 1848 het zgn. censuskiesrecht geldt. Dat betekent in 1857 dat slechts 50 mannelijke kiezers boven de 23 jaar mogen deelnemen aan de verkiezingen van de Tweede Kamer en van de Provinciale Staten, terwijl 83 ingezetenen Gemeenteraadsleden mogen kiezen.
In 1896 zijn door de Kieswet van Van Houten de kiesrechtcriteria enigszins verruimd, zodat in 1907 422 mannelijke ingezetenen (maar dan wel boven de 25 jaar!) aan de Kamer- en Staten verkiezingen mogen deelnemen en - merkwaardigerwijs - maar 413 aan gemeenteraadsverkiezingen.
Voorlopig is er nog geen sprake van algemeen mannenkiesrecht, laat staan dat vrouwen mogen stemmen.

Gemeentebestuur en -ambtenaren

In 1857 is P.S. Nass in functie als burgemeester. Naast hem is J. van Egeren wethouder, de tweede wethouderszetel is vacant door verhuizing naar een andere gemeente van het raadslid A.E.D.H. baron van Voorst tot Voorst. Deze Collegeleden zijn ook lid van de gemeenteraad. De overige leden van de gemeenteraad zijn: W. Peters, Jac. Hoppenreijs, G.W. Spaan en J.A. Nass.
Het overige gemeentepersoneel bestaat uit: gemeentesecretaris J.W.P. Koch, gemeente-ontvanger F.A.C. Kock, bode T. Gall, de veldwachters W. Driessen en A. Wieleman, heel- en vroedmeester B.A. van Reijsen en vroedvrouw Helena van Hall (echtgenote van R. van Rossum).

In 1907 is Z.Th.J.F. baron van Dorth tot Medler burgemeester. De andere College-leden zijn de wethouders Th.E. van Sadelhoff en C.C.G. Otten. In de Raad zitten voorts: E.J. Wolters, F. Klappers, G. Heling, Th.J. Lendering en H. Bolk. Gemeentesecretaris is M.C. Thijssen, Th. H. Knipping is ontvanger, gemeentearts is J. de Jongh en de veldwachters heten P. Hafakker (dat was hij in 1887 ook al) en E. Hackfoort.

Een van de wettelijk voorgeschreven taken is het beheer over het archief. Nogal laconiek wordt plichtsgetrouw gemeld dat (1857) *voor de bewaring en bijhouding voortdurend zorg wordt gedragen of* (1907) *wat er is wordt behoorlijk bewaard.* Overigens heeft men geen hoge pet op van het belang van een archief, want (1907) *het archief dat hier is, is van geene beteekenis.* En vaak is archiefbeheer een sluitpost op de begroting.

De financiële lasten van het gemeentebestuur bestaan in 1857 uit *jaarwedden van de burgemeester, de wethouders, den secretaris, den ontvanger, den beel- en vroedmeester, de vroedvrouw, de veldwachters en den bode, presentiegeld en reis- en verblijfkosten, drukkosten en binderwerken, vuur en licht, huur van het gemeentelocaal en kosten der registers van den Burgerlijke Stand, der leggers en plans van het kadaster, der bevolkingsregisters en den kieslijsten*, hetgeen in totaal *f* 1993,27½ kost. Daarvan zal een groot deel bestemd zijn voor burgemeester Nass, tevens brouwer en herbergier. Er is geen gemeentehuis, de secretarie heeft hij aan huis, de raadsvergaderingen vinden in zijn herberg plaats. Dus alle betalingen voor *vuur en licht* tot en met ... *den kieslijsten* komen naar hem toe.

Gemeente-eigendommen, werken in inrichtingen

Zoals vermeld bezit de gemeente in 1857 geen gemeentehuis. Wel gemeentegronden. Die worden gedeeltelijk verpacht en *leveren aan de gemeentekas volgens de 6-jarige verpachting van den 11e April 1855 eene jaarlijksche pacht van f 577,75 op. (...) Voor 't overige worden de gemeentegronden door de ingezetenen in natura door beweiding benut. Zijnde iedere eigenaar of pachter van een boerenplaats, hofstede of huis tot het weiden van een schaar op de gemeentegrond geregtigd tegen betaling eener retributie ten beboeve van de gemeentekas.*

De gemeente beheert geen straten en pleinen, er zijn wel buurtwegen en openbare rij- of landwegen (niet bestraat maar begrind). *De kosten van de begrinding, het slechten der sporen en het uitvullen der laagtens op de beide opgenoemde soorten van wegen heeft f 388,55½ bedragen. Er zijn ook voetpaden. Deze bestaan niet als gemeentelijk eigendom en worden alleen door de eigenaren over wiens land ze loopen, onderhouden. Derzelver toestand laat dan ook nogal wat te wenschen over.* Zoals eens eerder is gemeld, in de gehele gemeente zijn geen verharde wegen.

Dat laatste is nog steeds het geval in 1907. Onder de kop *straten, pleinen, riolen en waterleidingen* wordt geen enkele door de gemeente beheerde (verharde) straat of plein genoemd. Inmiddels zijn er wel gemeentelijke wegen én voetpaden, die in 1907 voor *f* 2434,67 zijn onderhouden.

Overigens bezit de gemeente dan wel twee gebouwen: een veldwachterswoning te Duiven, waarin de veldwachter vrije bewoning geniet, en een gemeentehuis, die dat jaar voor *f* 16,88½ aan onderhoud heeft gekost. We kunnen ons tegenwoordig niet meer voorstellen dat dergelijke geringe bedragen tot op de halve cent zijn verantwoord.

Onderwijs

Voor de onderwijsgeschiedenis in onze gemeente zijn de navolgende gegevens en opmerkingen van belang.

In 1857 heeft elk dorp een niet gesubsidieerde *Openbare School, beboorende aan de R.C. gezindte.* Het niet verplichte schoolbezoek is op twee data gemeten:

	op den 15 Januari 1857		*op den 15 Julij 1857*	
	mannelijk	*vrouwelijk*	*mannelijk*	*vrouwelijk*
te Duiven	*113*	*38*	*75*	*26*
te Groessen	*84*	*65*	*53*	*38*
te Loo	*41*	*25*	*15*	*20*

Kosteloos onderwijs werd in 1857 gegeven:

te Duiven aan 60 kinderen
te Groessen aan 92 kinderen
te Loo aan 22 kinderen.

De scholen in Duiven en Groessen hebben elk twee onderwijzers van *den 3de rang, de Loose school één onderwijzer van den 4de rang. Den toestand van het onderwijs mag men gunstig noemen, behalve te Loo, waar de onderwijzer veel te wenschen overlaat.* Alhoewel de schoollokalen in het algemeen in *vrij goeden staat* verkeren, is die in 't Loo blijkbaar iets beter want *dat te Loo is in 1855 eerst nieuw gebouwd Het kosteloos onderwijs van beboeftigen met inbegrip van schoolbeboeften* is voor rekening van de Armbesturen, niet van de gemeente. *De onderwijzer te Duiven heeft tevens eenen franschen kostschool* (de kostschool van Rutjes - Th.M.J.J.). *De woningen der onderwijzers, die tevens kosters zijn, behooren aan de kosterijen en bevinden zich in goeden staat.*

In 1907 telt de gemeente twee Openbare Scholen voor G.L.O., twee Bijzondere Scholen voor G.L.O., één niet-gesubsidieerde School voor G.L.O. en M.U.L.O. en één zgn. Bewaarschool te Groessen.

De namen van alle onderwijsgevenden staan in de onderstaande tabel vermeld, met in de laatste kolommen het aantal mannelijke en vrouwelijke leerlingen op 31-12-1907.

Soort school	namen der onderwijzers	m	v
Duiven (openb. gemengde school)	M. Van de Ven Th. Gerrits mej. A. Plaggenburg	80	79
Loo (openb. gemengde school)	A.H. Wijdeveld J.L. IJzermans mej. F.G. Mulder	51	63
Groessen (bijz. jongensschool)	J.W. te Witt W.A. Steentjes	102	-
Groessen11,977 (bijz. meisjesschool)	Th.B.M. Siebelink	-	87
Duiven (bijz. niet gesubsidieerde kostschool)	P.M. Geubbels A.M. Geubbels F. de Boer	36	
Totalen		269	22 7
waarvan kosteloos		20	25
Groessen (bewaarschool)	P. Kersten	29	34

Armwezen

Burgemeester P.S. Nass beklaagt zich in 1857 in het Hoofdstuk X over het Armwezen hevig over het principe dat de Armenwet van 1854 hanteert. Hij schrijft dat *het getal Armen welke elders voor rekening dezer Gemeente worden verpleegd op eene schrikbarende wijze is toegenomen, en de kosten, daardoor aan de Gemeente veroorzaakt, op eene ondraaglijke wijze zijn opgekommen (...).* Volgens hem deugt *het beginsel der Armenwet, door de geboorteplaats als onderstandsdomicilie te erkennen niet.* Dat beginsel houdt in dat personen die naar elders zijn verhuisd om werk te vinden, *daar veelal eene massa kinderen verwekken,* maar vroeg of laat niet slagen tenslotte door de geboortegemeente moeten worden onderhouden. Het ware beter als *het beginsel van armlastigheid niet meer op de geboorteplaats zal toegepast worden.* Binnen de gemeente zijn de *Armbesturen der R.C. Gemeenten te Duiven, Groessen en Loo actief, plus de Conferencie der vereeniging van den*

H. Vincentius van Paulo te Groessen; alle ongesubsidieerd. Deze vier *instellingen van weldadigheid geven onderstand in geld en goederen* (o.a. rogge, erwten, aardappelen) *aan 51 schamele armen* gedurende het gehele jaar, terwijl 271 personen gedurende een deel van het jaar worden bijgestaan. Het daartoe benodigde geld is bijeengebracht door *collecten, inschrijvingen en vrijwillige bijdragen*. Eigenlijk gaat het er in 1907 niet veel anders aan toe. Hoeveel behoeftigen en armen er zijn, wordt niet vermeld, maar nog steeds wordt door dezelfde vier instanties ondersteuning geboden, *alsmede bij volstrekte noodzakelijkheid uit de gemeentekas*. Een lichtpuntje is dat *wegens verdiensten in het buitenland de toestand van de behoeftige klassen beter is dan in vroegere jaren*. Het buitenland is "boven", met name het Rijnland.

Landbouw en veeteelt

In beide verslagjaren doet de landbouw het goed. Het is interessant te zien welke gewassen op hoeveel bunder (hectaren) zijn geteeld. De teelt van tabak is duidelijk op z'n retour, de bietenteelt is in opkomst.

granen en handelsgewassen	aantal bunder in 1857	aantal bunder in 1907
tarwe	440	245
rogge	180	190
wintergerst/zomergerst	3/4	-
haver	110	345
boekweit	18	-
erwten (gele/grauwe/ groene)	4/1/2	-
aardappelen	58	293
koolzaad	16	-
suikerbiet	-	107
tabak	6	2

Overzicht van de veeteelt

totaal per diersoort	in 1857	in 1907
paarden	248	332
runderen	1821	3328
schapen	415	457
geiten en bokken	232	373
varkens	358	3546

Nijverheid, Handel en Scheepvaart

Burgemeester Nass houdt nog een beetje de schijn op door drie korenmolens (2 wind- en 1 rosmolen ('t Loo)) plus zijn eigen brouwerij als fabrieken op te voeren. Hoewel er in 1907 drie werkende windmolens zijn (de rosmolen is vervangen) en de brouwerij nog uitstekend bier brouwt, neemt burgemeester Van Dorth tot Medler niet meer de moeite de gemeente Duiven industriëler voor te doen dan zij is: zij is een agrarische gemeente.

Th.M.J. Jonker, 't Loo

Molen Duiven

Molen Groesen

Molen 't Loo

De "fabrieken" in de gemeente Duiven zoals P.S. Nass die graag zag.

UIT ONS FOTOARCHIEF

In oktober 1960 (of 1961) viert het Gilde St. Remigius het patroonsfeest in de schutterstent. Aan tafel zitten v.l.n.r. de heren Willemsen, B. Kolks (kastelein van café 't Centrum), Thuss, Jo van Laake (bakker bij Hooyman) en Jan Janssen (Jan de bakker, ook begonnen bij Hooyman, later zelfstandig bakker in de Woerdstraat(©) Hist. Kring, HK/J 14-5a).

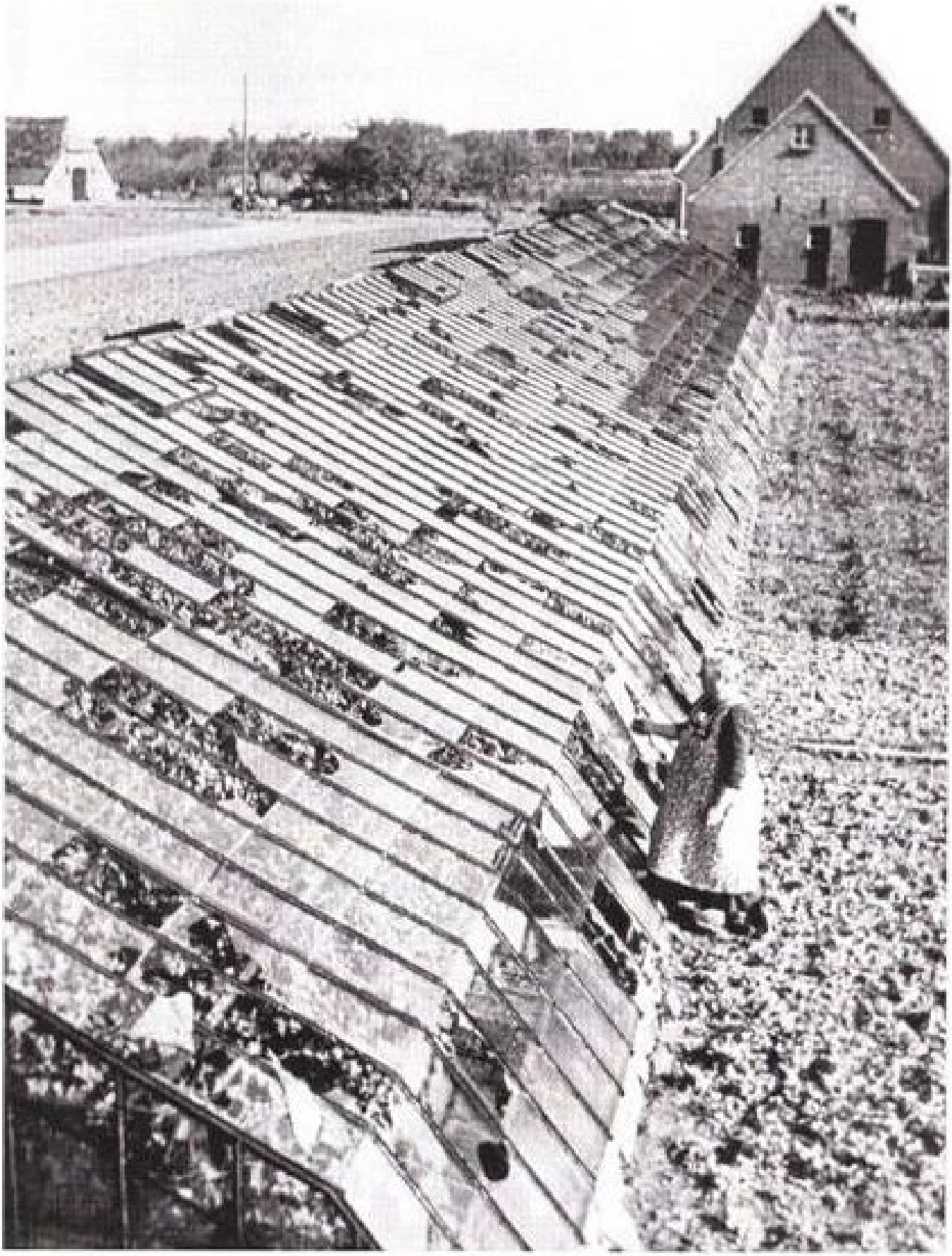

Hagelbuien in augustus 1950 hebben in het tuinbouwdorp Groesen grote schade aangericht. Zodanig veel storm- en hagelschade dat het zelfs de kranten haalt. Mevr. Nijsen van de Lijkweg bekijkt de ruïneuze gevolgen (© Hist. Kring, HKJ 23-41a).

Op 28 januari 1960 opent burgemeester Sloet tot Everloo Huize Thuvine, kardinaal Alfrink is gekomen om de inzegening te doen. U ziet de kardinaal en de burgemeester en een onbekende dame bij de gedenksteen die bij deze gelegenheid is onthuld. De bewoners krijgen van degemeente een televisie-toestel cadeau (© Hist. Kring, HKJ 24-53a).

Ter gelegenheid van het schuttersfeest en de bijbehorende kermis brengt op 29 augustus 1966 Schutterij Onderling Genoegen een vendelhulde aan burgemeester W.J.A.F.R. van den Clooster baron van Sloet tot Everlo voor zijn ambtswoning aan de Van Dorth tot Medler-straat (© Hist. Kring, HKJ 27-63).

VERENIGINGSNIEUWS

Jaarprogramma 2007 (t/m augustus 2007)

Maandag 23 april2007.
Cultureel Centrum 't Eiland, aanvang 20.00 uur -Inloopavond.
Thema: ***Bewoningsgeschiedenis van de Droo.*** Inleiding met presentatie wordt verzorgd door Herman Degen.
Met behulp van het computerprogramma Hazadata, dat gebruikt wordt voor stamboomonderzoek, wordt in vogelvlucht langs de boerderijen en hun bewoners op de oude Droo gegaan.

Zaterdag 25 augustus 2007.
Verzamelpunt: St. Andreaskerk te Groessen om 13.00 uur
Fietsexcursie naar het Pannerdensch Kanaal.
Aan de excursie zelf zijn geen kosten verbonden. Eventuele consumpties onderweg zijn voor eigen rekening. Aanmelding tot 15 augustus bij de secretaris H.F. Degen.
In de herfst van het jaar 1707 kwam het Pannerdensch kanaal gereed Vanaf dat moment drie honderd jaar geleden heeft deze waterweg een belangrijke rol gespeeld in de waterbeheersing van het rivierengebied De fietstocht leidt langs verschillende historische plekken die in verband staan met de in de loop der tijden steeds veranderende rivierenloop. Ook worden een tweetal keren per veerpont een overtocht gemaakt. Geschatte lengte 25 km. Rond 17.30 uur terug.

Najaarsprogramma (voorlopig)

Maandag 24 september 2007.
Cultureel centrum Het Eiland, aanvang 20.00 uur - Inloopavond.
Thema: ***De septemberdagen van 1944 in Duiven, Groessen en Loo.***
Inleider: nog onbekend.

Over de Britse troepenbewegingen tijdens de Slag om Arnhem is veel gepubliceerd. Hoe de Duitsers de tegenaanval organiseerden en vanuit welke posities die werd ondernomen is minder bekend. De aanwezigheid van een Duitse verbandplaats

en een noodbegraafplaats in Duiven laat vermoeden dat Duiven misschien toch een grotere rol in de Slag om Arnhem heeft gespeeld dan tot nu toe is gedacht. De bijeenkomst is vooral bedoeld om ooggetuigen aan het woord te laten en gebeurtenissen vast te leggen.

Zaterdag 20 oktober 2007.
Cultureel centrum Het Eiland, aanvang 14.00 uur
Zuivelfabrieken in de Liemers.
In samenwerking met het Oost Gelders Tijdschrift Boerderijgeschiedenis. Voordracht met speciaal aandacht voor Duiven en Groessen door Jos Lankveld.

Vrijdag 16 of 23 november 2007.
Raadzaal, Gemeentehuis, aanvang 13.30 uur
Symposium rond 300 jaar Pannerdensch Kanaal. Organisatie in samenwerking met het Gemeentebestuur. Sprekers worden thans benaderd
Op 14 november 1707 kwam het Pannerdensch Kanaal gereed De voordrachten tijdens dit symposium handelen over de geschiedenis van dit waterstaatswerk, de invloed die er vanuit ging op het leven in de Liemers en Duiven, Groessen en Loo in het bijzonder.

Vrijdag 14 december 2007.
Cultureel Centrum 't Eiland, aanvang 17.00 uur
Ledenvergadering met aansluitend snertmaaltijd.
Tijdens een formele ledenvergadering wordt het nieuwe bestuur van de Historische Kring gekozen. Na afloop een aperitief gevolgd door een eenvoudige snertmaaltijd.

13 t/m 21 oktober 2007: **Week van de geschiedenis.**

Overleden

Het is niet gebruikelijk in Driepas melding te maken van het overlijden van leden, maar er zijn uitzonderingen.

Op 27 februari 2007 is overleden de heer R. Klomp. Hij behoorde tot degenen die aan de wieg van onze vereniging hebben gestaan, hij was betrokken bij de voorbereidende vergaderingen die leidden tot de oprichting. Zijn laatste rol was die van lid in de kascommissie die nog onlangs de financiële bescheiden heeft onderzocht.

Op 12 maart 2007 overleed, na een langdurige ziekte, de heer J. Otten, trouw lid vanaf het eerste uur. Met zijn kennis van het Duiven van vroeger heeft hij ons vaak geholpen. In december 1994, toen de Historische Kring 'op straat' kwam te staan, bood de familie Otten spontaan ruimte aan voor onze inboedel en boeken. Die hulp zullen wij niet gauw vergeten.
Wij wensen de nabestaanden sterkte toe bij het verwerken van het verlies.

Redactie

Digitale kadastrale atlas

Het is nog steeds mogelijk de digitale versie van de Kadastrale Atlas (1832) van onze gemeente te bestellen. Bestellingen worden genoteerd door Th.M.J. Jonker, tel (0316) 26 20 95.

Er is nog geen drinkwaterleiding in de gemeente Duiven, men gebruikt nog steeds put- of grondwater. In 1952 wordt begonnen met de aanleg van een waterleiding in de kom van Duiven, langs de Rijksweg. Het heeft tot 1961 geduurd voordat ook de veraf gelegen boerderijen zijn aangesloten op het waterleidingnet. In 't Loo heeft zelfs tot in de negentiger jaren een boerderij geen aansluiting gehad, de bewoners zagen destijds het nut er niet van in, zij hadden immers al hun hele leven lang putwater gedronken. Na de aanleg van de waterleiding komt er een nieuwe maar tevens dure wens naar boven: de aanleg van een riolering. Want die is er in het geheel niet! En ook de elektrificatie van de gemeente is tegen het einde van 1959 nog niet voltooid (© Hist. Kring, HKJ 23-28a).

ISSN 0921-5549

DRUK: PRESIKHAAF GRAFISCHE DIENSTEN ARNHEM